

Z. Páncél Anikó

Major J. Gyula szombatos ének-lejegyzései

A szombatos költészettel s dallamkinccsel való ismerkedés a XVI–XVII. század fordulóján a kialakuló radikális protestáns vallási irányzatokból és a sajátos erdélyi szel-
lemből táplálkozó antitrinitárius gondolkodásmód műhelyébe enged bepil-
lantást. Az unitárius és zsidó vallás között félúton lévő „zsidózó” szombatos
tanítás első megfogalmazója *Eössi András* erdélyi főúr, aki a nyugat-európai
szabadgondolkodók, de elsősorban a Biblia hatása alatt fejt ki sajátos tanítá-
sait. Legjobb tanítványa – s egyben fogadott fia – Bethlen Gábor tekintélyes
főkancellárja, *Péchi Simon* lesz az, aki néhány évtizeddel később jól megalapo-
zott tudás birtokában beavatja a székely lakosságot a zsidó és keresztény esz-
méket ötvöző szombatoság tanításába. Magyar nyelvű prózai írások, imádsá-
gok, eredeti versek és középkori sziddur- (hétköznapi, szombati és néhány ün-
nepi ima gyűjteménye) ill. machzor- (az egyes ünnepek saját imarendje szerint
összeállított imakönyv-sorozat) fordítások, polémiák tanúskodnak a kiváló ké-
pességű tudós férfiú vallásalapító munkásságáról. Számos kéziratos kódex, éne-
kes- és imádságos könyv őrzi ezeket a szefárd liturgia nyomán kialakított szöve-
geket. A dallamokra – melyek többnyire más, bevett felekezetek kiadványaiból
való átvételek – jobbra csak nótajelzésekből következtethetünk. E korai kézira-
tok a XVII. század legelejétől a XIX. század végéig másolatok főmájában terjed-
tek, s mintegy 100–150 éve váltak ismertté a tudomány előtt.

Zomboriné Páncél Anikó
zenetanár (Budapest).

A szombatos felekezet kezdetben gyorsan terjedt, mégsem vált soha hiva-
talosan elismert, törvényes vallássá, annak ellenére sem, hogy az első erdélyi
fejedelem, János Zsigmond vallási toleranciája egyedülálló volt Európában.
Már a XVII. századi történeti dokumentumok, országgyűlési híradások gya-
kori tiltó rendelkezéseket tartalmaznak, súlyos zaklatásokról, üldöztetésekről
számolnak be. A székely szombatoság századokat átívelő sorsa a leginti-
mebb, legzárkózottabb s leginkább hagyománytisztelő felekezetek egyikének
megindító példája. Egy olyan közegben, ahol született zsidók nem vagy csak
véletlenül fordulnak meg, nemzedékek sora tanulja, vallja, éli az ószövetségi
tanításoknak megfelelő hitelveket, s végül eljut a zsidóság teljes elfogadásáig:
a századforduló tájékára a korábban magánházakban imádkozók templomot,
rituális fürdőt építtetnek maguknak (budapesti segítséggel) s héber nyelven
imádkoznak, dalolnak, rabbi vezetésével. Az írott szó tisztelete, szeretete, a
Törvény tiszta értelmezése, a teljes odaadás, s hihetetlen belső erő jellemzi a
„rajongókat” minden eljövendő sérelem, meg nem értés ellenére.

A szombatos tradíciók történészek, hittudósok, s a művelődéstörténészek
jeles képviselőinek figyelmét hívták magukra. A szombatoság teljes, száza-
dunkig elérkező útja, vallásos költészete, s legfőbb képviselőinek bemutatása
Kohn Sámuel főrabbi nevéhez fűződik.¹ Legutóbb *Dán Róbert* foglalkozott az
erdélyi szombatosok eszmetörténetével, irodalmi örökségével. E rendkívüli

¹ Kohn Sámuel: *A szombatosok, történetük, dogmatikájuk és irodalmuk, különös tekintettel Péchi Simon főkancellár éle-
tére és munkáira*. Budapest 1889.

forrásértékű munka² számos eredeti héber alapszövegre hívja fel figyelmünket: Péchi Simon feltételezett rabbinikus olvasmányaira, tanulmányaira, melyek egyben az alakuló, szerveződő vallás filozófiai, etikai, liturgikus alapjául szolgáltak. Századunk első évtizedeiben láttak napvilágot nyomtatásban Péchi Simon zoltárfordításai és imádságai. A Psalterium Szilády Áron gondozásában jelent meg,³ Pécsi Simon szombatos imádságos könyvét Guttman és Harmos tette közzé.⁴ Az énekes anyag vizsgálatánál nélkülözhetetlen segédkönyv Thury Zsigmond bibliográfiája,⁵ mely az 1912-ig előkerült szombatos kódexeket ismerteti az énektartalom részletezésével. A szombatosok által használt vallásos költészet teljes anyaga kettő kivételével a Régi Magyar Költők Tára ötödik kötetében szerepel. (E kettőt a vallásos népi gyakorlat 300–350 éven keresztül megőrizte annak ellenére, hogy az egyik – Egész Izraelt Dávid felgyűjti – az unitárius Bogáti Fazekas Miklós zoltára, a másik – Seregek szent és hatalmas királya – Sinka György szerzeménye.) A szombatos énekek szövegének kritikai kiadása tehát nyolc dallamközléssel együtt 1970 óta rendelkezésünkre áll,⁶ mégis érdemes ezen a helyen felidéznünk azokat a dalokat, melyek a század eleji folklórgyűjtés során kerültek rögzítésre Vikár Béla folklorista⁷ és Major J. Gyula zeneszerző⁸ jóvoltából, hiszen az RMKT csak Vikár Béla gyűjtésére utal.

E két gyűjtés együttesen mindössze 15 különböző verset tartalmaz, mind a Küsmöd patak menti Bözödújfaluból származik 1904–1905-ből. Ezek voltak az utolsó pillanatok, amikor magyar nyelvű szombatos éneket még hallani lehetett idős székely férfiak ajkáról. Vikár Béla a helyszínen gyűjtött, Major J. Gyula viszont nem tervezte e dalok módszeres gyűjtését. Véletlenül nyílt alkalma egy Budapestre látogató székely bácsi énekét hallani, lejegyezni, majd hangszerelni; a hangszerelt énekeket meg is jelentette.⁹ Később, amikor személyesen Székelyföldre látogatott, a hangfelvétel helyett az adatközlők aláírásával próbálta hitelesíteni a dallamokat. Tudományos szempontból talán kifogásolható a munkája, de mégis sikerült megőriznie néhány szép bizonyítékát a szombatosok éneklő kedvének, hitének, évszázados kitartásának.

Vikár hangfelvételével és Major lejegyzésével tehát a szombatos énekek egyedi dokumentumai. Mindkét anyag 11–11 verset tartalmaz, melyből 7–7 azonos.¹⁰ Négy dallam csak a fonográf-hengereken,¹¹ másik négy Major kéziratából azonosítható. Vikár gyűjtésének java az RMKT megfelelő kötetének jegyzeteiben megjelent, összehasonlításukat Major dallamaival magam végeztem el.¹²

² Dán Róbert: *Az erdélyi szombatosok és Péchi Simon*. Budapest 1987.

³ *Péchi Simon psalteriuma*. Kiad. és bev. Szilády Áron. Budapest 1913.

⁴ *Péchi Simon szombatos imádságos könyve*. Közzéteszik: Guttman Mihály és Harmos Sándor. Budapest 1914.

⁵ Thury Zsigmond: *A szombatos kódexek bibliográfiája különös tekintettel azok énektartalmára*. Mezőtúr 1912.

⁶ *Szombatos énekek*. Budapest 1970. Sajtó alá rendezte Varjas Béla. A dallamokat összeállította Csomasz Tóth Kálmán. RMKT XVII. század, 5. kötet.

⁷ Vikár Béla fonográf-felvételei a Magyar Néprajzi Múzeum Zenei Archívumában találhatóak. (MN 511/a–515/c) A dallamokat Rajeczky Benjamin jegyezte le (az 515/c lejegyezhetetlen).

⁸ A zeneszerző kézírata az OSZK Zeneműtárában van. (MS Mus. 41.)

⁹ Major J. Gyula: *A szombatosok énekei*. Orpheus Magyar Zeneműtársaság, Budapest 1907.

¹⁰ Választott... (MN 511/a), Gyarló... (MN 515/a), Zsidók... (MN 515/b), Seregeknek... (MN 512/b), Isten... (MN 513/c), Fészkeről... (MN 512/c), Egész... (MN 513/a).

¹¹ RMKT Nr. 29, 115, 130, 134.

¹² Zomboriné Páncél Anikó: „Szombatos dallamok a népi emlékezetben”, *Vallási néprajz* 3. kötet. Budapest 1987. 382–441.

A XVI–XVII. században keletkezett versekhez kapcsolódó dallamok a korabeli dallamvilággal mutatnak rokonságot, de a legkülönbözőbb rétegekből. A humanista metrikus dalok, a magyar históriás énekek világa és az egyházzenei hagyományok (gregorián színezet, népelemek) éppúgy tetten érhetők, mint a székely dalok stílusjegyei. Egységes zenei stílusról semmiképpen nem beszélhetünk. A zsidó liturgikus vagy népzene rétegeivel sem sikerült kapcsolatot kimutatni.

*

E folyóirat vállalt hivatása a zsidó liturgikus kultúra hagyományainak mint a magyar kultúra részének közkinccsé tétele. „Magyar zsidónak lenni” immár történelmi távlatokkal rendelkező állapot. Közös sorsfordító pontokon találkozhatott két kultúra, melynek kölcsönhatásai éppoly jelentősek, mint sajátosságaikból adódó különbségeik. Sorsvállalás és elkötelezettség, ragaszkodás és hűség – ezek a szavak jutnak eszembe, amikor a „székely zsidók” – mert ők vállalták zsidóságukat, holott nem annak születtek, „csak” azzá lettek – sorsa, példája elém kerül. Résztlenül nem mehetünk el mellettük. Hasonlóképpen a pusztuló erdélyi erdélyi falvak mellett sem. Bözödújfalú, a szombatosok utolsó menedéke, a romániai falurombolás egyik áldozata. Az elárasztott egykori falu helyén található tó vizéből ma már csak a templomok tornya áll ki. A falu szétszórt lakói 1995. augusztus 5-én emléktáblát avattak a bözödújfalusi tó partján. Ez áll rajta: „A tó fenekén Bözödújfalú nyugszik. 180 házának volt lakói a nagyvilágban ma is siratják. A diktatúra gonosz végrehajtói lerombolták és elárasztották. Ezzel egy egyedülálló történelmi, vallási közösséget szüntettek meg, melyben különböző nemzetiségű és felekezeti családok éltek együtt évszázadokon át, egymást tisztelve és szeretve, példás békeben. Immár a katolikus, unitárius, görög katolikus és a székely szombatosok fohászai örökre elnémultak. Legyen e hely a VALLÁS-BÉKE helye és szimbóluma!”

*Szombatosok
vallásos énekei*

*éneklésük után jegyzetelt, gyűjtötte, gondoskodott
és harmonizálta*

Major J. Gyula

nyorson. *Te* Jón kőpár.

Isak költője az alárson. (Móda: Munka fejeletve)

Handwritten musical notation on a five-line staff with lyrics: "szépeké-vél az máson he el repül pengyem - Szombad ar"

Handwritten musical notation on a five-line staff with lyrics: "ten elkölti-ért régen Nem kel elvértentü Pálengint ar"

Handwritten musical notation on a five-line staff with lyrics: "Paldón-őn a gyábrakom (diktató) meret el"

Handwritten musical notation on a five-line staff with lyrics: "Tudó Gyórtre való (Atha) Keltom Tef-lobozók)

Handwritten musical notation on a five-line staff with lyrics: "Ez a ké- puchvár megajátomdajin Ad-er-er-er, Vögyörkó-munt, Képtörőpof. Szemből sere - se a sepre 49. kébről, Kétdarogye minden átkával elölté"

Biztra volt' csak

Ha Látom Nemre.

gub' ember-mek földönle- te My beem boldog ha Jézus Jöved

szentekéjét ha megöröszte- Jézusokhozit ha véle kedve- rit

III *de Selichoth (Chukar Davidot Jand King mol?)*

Is-ta bév - mya seph sine máthraja jo roppel sekhent's fel (mint hordá Knida

mint karkunka - ba fonyah jo er kövel hajmeki molon dravse mca-ka

mentegh drisere-tet.

Tentek este. *Lento*
Szombatoszt éneken.

Handwritten musical score for voice and piano. The score is written on ten staves. The first staff is the vocal line, and the subsequent staves are for the piano accompaniment. The lyrics are in Hungarian.

Lyrics:
 Ma le-estél a szent szombatoszt-nyon, ma-estél in-pük ost, éneken dicsőszük
 Ma-m-ned, j-f-ma-m-puk-foh-er-ge-mel-lat.
 Szombatoszt-nyon, *Vivo*
 Ma-m-ned-ge-bet-ja-na-kil-ten allok-am. Szent szombatoszt-nyon, szombatoszt-nyon, szombatoszt-nyon.

Handwritten annotations include a large '1' above the first staff, a '3' above the first measure of the vocal line, and a '2' at the top left. The piano part includes markings like 'mf' and 'Vivo'.

Handwritten musical score for a song by Major J. Gyula. The score is written on multiple staves, with some sections crossed out with diagonal lines. The lyrics are written in Hungarian. The score includes vocal lines and piano accompaniment.

Lyrics (top section):
fpm. *glad nagyra nőtt-tem, mert bálvány is-mám, fpm. De ha-lyk szombatos-gyula*

Lyrics (middle section):
fpm. *de-é-dik szombatos-gyul máshol se ad-fpm.*

Lyrics (bottom section):
II dr *nagy J. Gyula*
szombatos-gyula

2 Kombát ebéd után. (K)

1. Tücsök, szöcskék, pöcsök és a szöcskék
 Dicsőítik a szöcskék és a szöcskék
 a szöcskék és a szöcskék
 a szöcskék és a szöcskék

2. Kétszáz éves a szöcske, kétszáz éves a szöcske
 kétszáz éves a szöcske, kétszáz éves a szöcske
 kétszáz éves a szöcske, kétszáz éves a szöcske
 kétszáz éves a szöcske, kétszáz éves a szöcske

3. Szöcskék és szöcskék, szöcskék és szöcskék
 szöcskék és szöcskék, szöcskék és szöcskék
 szöcskék és szöcskék, szöcskék és szöcskék
 szöcskék és szöcskék, szöcskék és szöcskék

4

3

Handwritten musical score for the first system. It consists of a vocal line (treble clef) and a piano accompaniment (bass clef). The lyrics under the vocal line are: "szép-ke ni-gasagyal földi- né" and "örö-miher kelts körül". The music is written in a simple, folk-like style.

Handwritten musical score for the second system. It consists of a vocal line (treble clef) and a piano accompaniment (bass clef). The lyrics under the vocal line are: "Johán is di-cse né." and "F: #9". The music continues with a similar style to the first system.

Handwritten musical score for the third system. It consists of a vocal line (treble clef) and a piano accompaniment (bass clef). The lyrics under the vocal line are: "Feketeherce. Anokája kerelkei indok Miksa fejed". The music continues with a similar style to the first system.

3

Handwritten musical score for the fourth system. It consists of a vocal line (treble clef) and a piano accompaniment (bass clef). The lyrics under the vocal line are: "Lion he-gel-rol szalati-tomlat menyéi sent au Varguk örömmel". The music continues with a similar style to the first system.

IIIa

szent Mestér-úr-dal,
 3 dű el-űl-ne
 mikor megp-dós, Mekei fejét

haj-tunk.

Vasárnapra.

Vár-dok szent ünne-pe. 3 dű
 di-sen-ten-hil Nih-kent-juk Tapa-no-űs-űs-űs

4

5

Handwritten musical score for voice and piano. The score is written on a grand staff with vocal and piano staves. The lyrics are in Hungarian. The visible lyrics are: "ünnepel ma sz. sz. nap", "Sze-gye-rem", "fel-ma-gar-3-bel-jük.", and "A-mi-ni-um". There are handwritten annotations like "3" and "4" above notes. A circular stamp is visible on the right side.

felvett ¹⁸²⁹ ének Károlyi János éneke a kőn (Bismarck-templom kőn)
Német nyelvű Károlyi János 1829 ének János Károlyi János (kőn)
1829) ¹⁸²⁹ ének (1829) ének János Károlyi János (kőn)

B. János 1829 ének
Major J. Gyula

János Károlyi

János P. Samuel

crucifixus

Major J. Gyula

János Károlyi

1. Péntek este.

1. Freitag Abend.

Andantino.

ÉNEK.

Már le - szál - lott a szent szom - bat, Gyö - nyö - rü - ség - gel ér - jük est,
Sei ge - grü - sset, oh Sab - bath, mir; wie be - glückt un - ser Herz dein Nah'n.

ZONGORA.

E - sen di - ceér - jük as u - rat, I - mád - juk fel - sé - ges vol - tát.
Wir prei - sen ju - belnd dich o Gott! Be - ten dei - ne Wel - ten - macht an.

rall.

2. Szombat reggel.

2. Samstag Morgens.

Andante.

Urszol - gá - lat - já - ra kéltem, ál - lottam, Szent - szomb - jat, szent nevet magasztal - jam,
Meinem Gott zu dienen bin ich heut erwacht, Dank zu spenden seiner ge - hör - igt - en Macht!

Hatna - pi mun - ká - val áld - jam, i - mád - jam, Hetedik szent ségét másnak se ad - jam. jam.
An sechs Tagen reg' ich fleissig meine Hand, Aber der Sabbath sei nur Gott zu gewandt. wandt.